

חינוך צבאי והשקפת עולם

סא"ל (מיל) ד"ר יואב גלבר

• מתוך רב"שיח במסגרת "פתחים", ניסן תשל"ו.

האם יכול צבא להיות גורם המחנך להשקפת עולם כלשהי? אין כמעט ספק כי התשובה היא חיובית. די לנו בדוגמות של הצבאות האדומים למיניהם — בברית המועצות, סין העממית, יוגוסלביה וארצות אחרות במזרח אירופה — ובתפקיד שמילאו בהפצתה ובהשרשתה של האידיאולוגיה הקומוניסטית בקרב עמי אותן הארצות, בדרך של חינוך המפקדים והחיילים מן השורה. הטוטאליות שבמסגרת הצבאית, ההירארכיה והמשמעת המאפיינות אותה, ומשך הזמן הממושך יחסית שהצעיר נמצא בה, יוצרות אפשרויות חינוך רחבות, אשר לפחות מאזנות את המגבלות שבחינוך אנשים בגיל מבוגר יחסית, אשר אישיותם עוצבה במידה לא מעטה בשלבי חינוך קודמים.

שאלה מורכבת יותר היא האם צבא, ככזה, צריך לחנך להשקפת עולם מסוימת. במדינה טוטאלטרית, בה מותרת באופן רשמי השקפת עולם אחת, התשובה פשוטה יחסית, והצבא משתלב באידיאולוגיה השלטת, משרתה ומטפח אותה. מסובך הדבר יותר בצבאות של חברות פתוחות ופלורליסטיות; שם כמובן טבעית השאלה מה זכות לצבא, הנועד לשרת את כולן, לבחור או להעדיף אחת מהן. אף-על-פי כן נחאה לי שגם במדינה דמוקרטית, ובמיוחד בזאת הנאבקת על קיומה, צריך הצבא לאתר את המינימום המשותף למרבית ההשקפות הקיימות בחברה אותה הוא משרת, ולגבש את אותו מינימום שלגביו קיים קונסנסוס בחברה או במרכיביה העיקריים, לכלל פרוגרמה המחייבת את הצבא, ומכוונת את האוירה החינוכית והפעילות החינוכית הקיימת בו. אין זה כמובן סוף פסוק; וויכוח גדול, שאינני מתכוון להיכנס אליו, עוד יתנהל בשאלת הגדרתו של "המינימום" המשותף, או הגדרתם של "המרכיבים העיקריים" בחברה השותפים לו ואלה המורחקים ממנו. יחד עם זאת אין להימנע בסופו של דבר מהכרעה ברורה בשאלות אלו, שכן אם מקבלים את ההנחה שצבא צריך לחנך להשקפת עולם מסוימת, ממילא הוא צריך בפעילותו החינוכית להתמודד ולהיאבק עם השקפות עולם סותרות ומנוגדות, והתחומים כאן חייבים להיות ברורים.

אם געבור עכשיו מן המופשט והכללי לבעיה הקונקרטית שלנו, השאלה המרכזית אינה אם צה"ל יכול או צריך לחנך, אלא האם הוא רוצה בחינוך בשורותיו. התשובה לשאלה זו אינה ברורה כלל וכלל. מעבר למס שפתיים המשולם בעניין זה בנדיבות רבה, מוצגות סביב בעיה זאת קושיות קשות ביותר:

א) האם חינוך רעיוני אינו עשוי לסבך את הצבא בפוליטיקה?
ב) עד כמה רשאי וצריך צה"ל להתמודד עם ערכים המאפיינים את החברה ומקובלים עליה, גם כשאינם בעלי משמעות פוליטית?

ג) האם מאמץ חינוכי-אידיאלי אינו בא על חשבון דברים שהם, יותר ממנו, מהווים עניין ישיר לצבא ולפעילותו?

מתוך התלבטות בקושיות אלה ואחרות, הלכה והצטמצמה הפעילות החינוכית-אידיאית של הצבא כגוף, ושל המפקדים כיחידים, ופינתה את מקומה להקניית שפע של אינפורמציה באמצעות מומחים מן החוץ לנושאים שונים, אך ללא כיוון ברור באשר למטען הערכי שמבקשים להקנותו בעזרת המטען האינפורמטיבי, אם בכלל.

הסיבה העיקרית להתרחקות הצבא מחינוך כזה קשורה בהערכה גמוכה את המידה בה הוא משרת את צרכיו של הצבא עצמו (להבדיל מצרכיה של החברה).

צה"ל, שהיה גאה בשנותיו הראשונות על התפקידים הכללי-חברתיים שמילא, ובראש וראשונה אולי בתחום חינוכה של

החברה כולה, הסתגר בשנים האחרונות בתחומו שלו, והסתפק בכמה חלונות ראויה, כמו מיכסה של מורות-חיילות בישובי פיתוח, מסלול טירונות מיוחד לקבוצה מצומצמת יחסית של נוער בעייתי וכיוצא באלו — פעולות שמנקודת מבטו של הצבא נחשבו, ובצדק, שוליות למאמץ העיקרי, ושגם על קיומן ישנם המערערים ותובעים את חיסולן.

השאלה החשובה היא: מה מקומה של הפעילות החינוכית בקרב כלל הצבא, וכיצד היא משתלבת בפעולות האחרות שלו. באופן מפורש יותר: עד כמה רואה צה"ל את החינוך כחלק ממערכת הכשרת הלוחם בלוחם, באיזו מידה הוא רואה את החינוך, את השקפת העולם ואת המטען הערכי של האדם, כמרכיב חשוב בהיותו מפקד, חייל ולוחם טוב יותר, ולא כדברים משלימים, ולכן שוליים לכיוון העיקרי של ההכשרה והפעילות בצבא. רק אם תיתפס נכונה חשיבותו של החינוך כמרכיב בהכשרה צבאית כזאת, ניתן לצפות לפעילות חינוכית רצינית בצבא, שתמצה את יכולתו לשמש מסגרת חינוכית, ותענה על הצרכים המתעוררים מהסיטואציה הנוכחית שאנו חיים בה.

נראה לי שכיום, למרות שמתנהלת בצבא פעילות חינוכית מרובה, באופן מוחלט ובאופן יחסי לעבר, אין היא משתלבת במערכת ההכשרה הצבאית ואינה נתפסת כחלק ממנה, וזאת לא רק מן הבחינה המבנית והארגונית, אלא מבחינה מהותית של יחסו של הצבא — מפקדים, יחידות ובסיסי הדרכה — לפעילות זו ולתכניה. אין היא נתפסת כמשרתת את המאמץ העיקרי של הצבא — הכשרת לוחמים והתכוננות למלחמה, אלא כעונה על צרכים דיפוזיים של מפקדים וחיילים. בתהליך הפרגמטיזציה העובר על צה"ל (ועל המדינה כולה) מזה שנים, הושם יותר ויותר דגש על הצדדים הטכניים-פרופסיונליים של הכשרת החייל והמפקד, על כך שידע לירות היטב, לבצע היטב תרגולות, להכיר היטב את מערכות הנשק ואת הטכניקה של הפעלתן, ופחות הודגש הצד המוטיבציוני — שירצה לירות היטב, שירצה לבצע את התרגולות — והיטב — בכל מצב ותנאי לחץ וקושי. עוד פחות מכך מוחדרת הרגשת ההוהדות עם התכליות שלשמן מתבצעת כל הפעילות הזאת.

כמו במרבית התחומים בחיינו, חשפו מלחמת יום הכיפורים, והמשבר המתמשך בעקבותיה, את כשלוננו של הפרגמטיזם הבלתי מרוסן והבלתי מונחה ומכוון גם בצבא. הפרגמטיזם טיפח קרייריזם; והתברר כי פקוד, אשר המוטיבציה העיקרית שלו היא קרייריסטית, מתקשה לקיים את האמון בו בתנאים של אי הצלחה ולחצים קשים. על אף הפעלת מנגנון ההגנה של סיסמת "הניצחון הצבאי הגדול ביותר שישראל זכתה בו", ועל אף הבשורה שנתבשרנו לאחרונה בפסקנות באחד הכינוסים האקדמאיים כי "אין בעיות מוטיבציה בצבא", נוצרה וקיימת הרגשת אי-נוחות ואי-נחת בצבא ובחברה כולה, ששרשיה בתחושת אי-הצלחה. הצלחה יכולה אמנם להספיק בתנאים מסויימים ליצור מוטיבציה להמשך; אלא שמלחמה היא עניין דו-צדדי, ולמדנו שאין לנו מונופולין על הצלחה. גילינו מה שגילו רבים אחרים לפנינו — שהכושר לספוג מכות, ועל אף זאת להמשיך ולתפקד היטב, הוא מרכיב חשוב במלחמה כמו הכושר להנחית מכות, ומחייב מוטיבציה גבוהה הרבה יותר, שאינה תלויה בכריזמה של אדם מסוים או בקבוצת אנשים אלא בעניין שלשמו נלחמים. באותה מידה מחייב כושר הספיגה רמת מקצועיות, יעילות ומשמעת גבוהה יותר.

אולי יישמעו הדברים כ"כפירה בעיקר"; אך הגעתי למסקנה שונה, בניגוד ל"שטיפת המוח" שעברנו אחרי המלחמה כדי

לשכנע אותנו ושיפור נפש יקרה זו — המוטיבציה הגבוהה של הנוער שלנו — לא רק שלא נפגעה אלא אף נתגלתה במיטבה. מסקנתי, ממה שראיתי סביבי במלחמה, הייתה כי, למרות שב-אופן כללי רצון הלחימה לא נפגע, ולעיתים אף להיפך, הרי שהיו די מקרים וגילויים שיצאו מכלל זה, כדי שישמשו התרעה ואזהרה, מפני הצפוי לנו במצבים קשים יותר שאין כל ביטחון שלא ינקלע אליהם אם לא נכיר בבעיה ונתמודד איתה בעוד מועד.

* * *

מתוך תחושת אי-הנחת הזאת, נוצר דחף לחפש פתרון לחוליינו בטיפוח החינוך האידיאי דווקא, בתקווה שהוא יסייע במקום שהפרגמטיזם נכשל בו, ויעזור לתקן את כשלונותיו של זה. לפני שאגש לשאלת החינוך האידיאי בצה"ל, שהיא העומדת במרכז הדיון, אני חייב בכל זאת להזהיר מפני האשליה שזו היא תרופת פלא או תרופה יחידה. היא חלק ממערכת שיש לטפל בכל מרכיביה ולראותה ראייה כוללת. גם בתחום המוגדר יותר של בניית המוטיבציה בצבא, אין החינוך האידיאי משום תרופה יחידה ובלעדית: חשיבות עליונה הייתה ותישאר למנהיגות ולדוגמא האישית בחיי יום-יום, ליחסי האנוש בין מפקדים לבין עצמם, בין מפקדים לחיילים ובין חיילים לבין עצמם, לגיבוש המסגרות, לטיפוח גאוות היחידה והכבוד העצמי של הפרט; ולא ניתן לחשוב על צבא בעל מוטיבציה מבלי שאלה יהיו קיימים בדרגה גבוהה. יחד עם זאת, ביסודה של המוטיבציה עומדת הרגשת ההזדהות עם מטרות הצבא, ולטיפוחה של הרגשה זו צריך לכוון את החינוך האידיאי.

הזכרתי קודם, שבחברה פתוחה ופלוראליסטית, כמו החברה שלנו, נחוץ קונסנסוס מוגדר שישמש בסיס לחינוך אידיאי כזה. כשהמדובר בצה"ל, ניתן להציע את הנוסחה: — צה"ל הוא צבא יהודי, ציוני, של מדינת ישראל, העומד לפקודת ממשלת ישראל. נוסחה זאת צריכה להנחות את החינוך בצבא; וסדר הדברים אינו מקרי, אלא מכוון: צה"ל עומד לפקודת ממשלת ישראל (ולא להיפך), המשרתת את מדינת ישראל (כנ"ל), שהיא מכשירה של הצייונות (כנ"ל), לפתרון שאלת קיומו של העם היהודי — שאלה שהצורך במתן תשובה לה הוא ההצדקה לקיו-מם של התנועה הצייונית, מדינת ישראל, ממשלת ישראל וצה"ל. מרכיבית של הנוסחה הזאת מעוררים שאלות נוקבות שיש להג-דין נכונה; אסור לטיח עליהן, ואי-אפשר להשתמש מלהת-מודד איתן.

שאלת קיומו הפיזי, הרוחני והלאומי, של העם היהודי מעורפלת ובלתי ברורה לרבים, בעיקר ילידי הארץ וחגיכיה. היותה של הצייונות בעיקרו של דבר פתרון לשאלה זו מטושטשת לא פחות, שלא לדבר על הכרה מודעת ומבוססת בצדקתו של הפתרון הצייוני מול פתרונות אחרים של השאלה.

מאז השואה אשר סתמה את הגולל על הפתרון האמנסיפטורי לשאלה היהודית באירופה, והקמתה — שלוש שנים לאחר השואה — של מדינת ישראל כהתגשמות הפתרון הצייוני, נטינו לקבל את צדקתו של הפתרון הצייוני כמובנת מאלית, taken for granted, ולא חיפשנו לה ביסוס או הצדקה. בינתיים חלפו כבר שלושים שנה; המטען הרגשי האמיתי הכרוך בשואה ובהקמת המדינה הולך ופוחת; ובפני מי שלא חווה את התקופה ההיא, והוא מסתכל על הנעשה סביבו עתה, בהכרח עומד הניגוד שבין עובדת היותם של היהודים — בארץ הפתרון הלאומי-צייוני של שאלת קיומם — בעיה לעצמם, לשכניהם, ולעולם כולו, מול הצלחה לכאורה של הפתרון האמנסיפטורי בארצות בהן התגשם: ארצות-הברית, מערב אירופה, הדומיניונים, ואפילו ברה"מ.

עניין זה, הצורך לנמק ולהסביר דברים שזמן רב נראו כמובנים מאליהם, והצורך להתמודד שוב התמודדות אידיאית על מקומה של הצייונות בעם היהודי, נראה לי כבעיה המרכזית כיום של האידיאולוגיה הצייונית.

הצדקתה של המדינה בעצם קיומה מעוררת, על ידי העמדת הדגש על המסגרת, שאלות רבות לגבי התוכן, אשר למי שאינו מסתכל אל מעבר למדינה — לצייונות ולעם היהודי — (וישנם רבים כאלה) הן באות וטופחות על פניו, ומביאות להרהורי "כפירה", בנוסח "האם העסק הזה כדאי" וכדומה.

ולבסוף, ה"ממשלה" או ה"מנהיגות" או ה"שלטון" — דומני שאין מקום בעולם שבו מזהים מושגים אלה עם "המדינה", "הארץ" ו"החברה", במידה כה רבה כפי שהם מזדהים אצלנו; וזיהוי זה, מלבד שאינו נכון, הוא גם תירוץ נוח להשתמטות של הפרט מאחריות לתופעות והתנהגויות רבות בחייו שלו ובחברה כולה.

אינני מתיימר לתת במסגרת זו תשובות לשאלות כה קשות, ואין לי גם ספק שתשובותי שלי לא תהוינה את הקונסנסוס שניתן לראות בו בסיס לפעולה חינוכית במגבלות של המסגרת הצב-אית. למעשה אני מסופק אם בכלל ניתן כעת לגבש בשאלות אלה קונסנסוס בחברה שלנו; ולו ראיתי את החינוך האידיאי בצבא במושגים של אינדוקטרינציה, הייתי מגיע כאן למסקנה שלא ניתן לקיים אותה, אלא במחיר של הרס הפתיחות והפלו-רליזם בחברה כולה. אולם נראה לי כי עצם העמדת שאלות, ובירורן של תשובות אלטרנטיביות שונות, עשוי לתרום תרומה משמעותית לגיבוש ההכרה ולטיפוח המוטיבציה.

עוד יותר מאשר עצם בירורן של שאלות מופשטות המתעוררות לגבי המרכיבים השונים של הנוסחה הנ"ל, אני מייחס חשיבות במעשה החינוכי בצבא לעצם ההחזרה של תודעת השליחות בשירותה של החברה, לאור הערכים העומדים ביסוד קיומה, והשרשתה ככל האפשר בחיי היום-יום בצבא. אם בירורן של השאלות שהועלו אינו עניין לצבא דווקא, ולא לצבא במיוחד, הרי טיפוח הכרת השליחות והשירות, והצורך לוותר לשמן ויתורים ולהקריב למענן קרבנות — קרבנות חומריים ואף ביני גופות ממש — צריך להיות ביסודם של החינוך הצבאי והחינוך בצבא, ואין בו מקום לויתורים, לפשרות ולסובלנות. ויתור והתפשרות, או סובלנות כלפי מי שאינו עומד במבחן, ככל שייראו שוליים וטפלים בפרספקטיבה מצומצמת, מצביעים ומעידים על חולשת ההכרה בצדקתה של התביעה לויתור ול-קרבן, וממילא על אי-ביטחון וקטנות אמונה בערכים שעבורם נתבעים השירות, הזיתור והקרבן.

אבהיר את כוונתי בדוגמאות מתחום רגיש ביותר:

הרגשת אי-הנוחות, הפיקפוקים וההתלבטויות השוררים בחב-רתנו — מקורם במידה לא מעטה במחיר המצטבר שנתבענו לשלם במהלך מאבקנו הממושך, ובאופן מיוחד מאז מלחמת יום הכיפורים. ברצוני להזכיר רק, שהקיבוץ היהודי בגרמניה, אשר מנה ערב מלחמת העולם הראשונה כחצי מיליון נפש, הקריב באותה מלחמה 12 אלף קרבנות (!)¹ — לא למען ציון אלא למען ה-"Vaterland". אותם ראו כמחיר ששילמו עבור הפתרון לשאלה היהודית שלהם, עבור קבלתם הסופית והשלמה לחיק החברה והמדינה הגרמנית. ומחיר כבד זה, גדול יותר ממה ששילמנו כאן בארץ במשך כל תולדות המאבק על הפתרון הצייוני לשאלה היהודית, לא הביא את יהודי גרמניה לפסק

1. A. Pauker: Der Jüdische Abwehrkampf im: Entscheidungsjahr 1932, S. 436.

בצדקת הדרך שבחרו לעצמם, ולהיפך — גם נוכח היטלר ורדי-
פותיו הם התעקשו במשך שנים ועמדו על זכותם להיות גרמנים
ולהישאר בגרמניה.

ואילו אנחנו הפכנו לגיבורים את שבויי מלחמת יום הכיפורים,
והפכנו את מעמד שיבתם לחגיגה לאומית סביב אקט הכניעה,
שחברו בה שמחה ספונטנית של העם ורגשי אשמה של השלטון.
הבל שמעמד זה נותר לנו כמעט כסמל אחרון של ליכוד לאומי.
מבלי להיכנס לשאלה הסבוכה של תופעת השבי ומשמעותה
מבחינת האתיקה הצבאית — מתי ובאיזה נסיבות היא מוצדקת
ומתי לא — ומבלי לפגוע בשמחת הפרט, שמחת המשפחות
והחברים על שוב יקריהם הביתה, אני חושש כי הסובלנות
אשר גילו, החברה והצבא בתוכה, כלפי התופעה כתופעה, מש-
קפת חוסר ביטחון בצדקתה לתבוע מהפרט את הקרבן, או,
במילים אחרות, חוסר ביטחון באמיתותם של הערכים העומדים
ביסודה.²

* * *

כדי להבהיר את עצמי עוד יותר, אתלה כאן באילן גדול, ואצטט
מדברים שאמר בן-גוריון לאחר נפילת הקרבנות והשבויים
היהודיים הארצישראלים הראשונים במלחמת העולם השנייה:
"יש הרבה מאוד דברים שבהם אנחנו עולים על כל
הגויים. אבל יש כמה דברים שבהם יש נקלות בתוכנו.
הנה בעניין כזה. נשבו — נשבו. מה יש? ואם נפלו?
חבל כמובן שנפלו. ואני יודע כי האם של הילד שנפל
אינה מתנחמת בזה שאיש צבא צריך להיהרג פעם. אבל
ציבור אינו יכול לגשת כך לעניינים. צריך לחנך את
עצמנו ואת הציבור בעניין זה".³

חוששני כי רק בעתיד נגלה, אם לא נתמודד בעוד מועד עם
הבעיה, מה גדול המרחק בין מי שהתחנך בהשראת האמרה
המיוחסת לטרומפלדור, או מעשהו של זרובבל הורביץ בקרב
שיירת נבי דניאל במלחמת הקוממיות, לבין מי שיתחנך לאורם
של אסף יגורי או אנשי מוצב המזח, שהחברה הישראלית של
השנים האחרונות הפכה אותם לגיבורים.

עלינו לתת לעצמנו דין וחשבון: האם הייעוד, התוכן והמסגרת
של קיומנו, מצדיקים את תביעת הקורבן מהיחיד; ובסיכומו
של דין וחשבון זה, לתקן את התוכן והמסגרת היכן שנדרש
אך לעמוד על התביעה במלוא התוקף וללא רגשי אשמה.

בסוף 1938, לאחר ליל הבדולח, בעת ויכוח בשאלת הצלתם של
ילדים יהודיים מגרמניה, אמר בן-גוריון:

"אם אני אדע, שאפשר להציל את כל ילדי גרמניה על-
ידי העברתם לאנגליה, ורק מחציתם על-ידי העברתם
לארץ ישראל, אני אבחר בדבר השני — כי לפנינו לא
רק חשבון הילדים האלה, אלא חשבון היסטורי של
עם ישראל".⁴

מבלי להיכנס לסבך הבעייתי של משמעות הדברים על רקע
השואה שהתרחשה אחריהם, הבאתי אותם כדי להצביע על כך,
שאנו פועלים למען חשבון שהוא מעבר למקומנו ולזמננו, שיש
לנו תפקיד בעל משמעות היסטורית עמוקה, השמה בצל את
פגעי ההווה ופגמיו, ושתפקיד חשבון זה טרם נסתיים, והוא
ממשיך לחייב את הפרט ואת הציבור. הרגשה זו צריכה להדריך
ולהנחות את מעשינו גם כיום.

2. בצורה דומה אפשר להביא גם כדוגמה את יחסה של החברה היש-
ראלית ליורדים.

3. פרטיכל ישיבת מרכז מפא"י, 14.4.1941 (ההדגשה שלי).

4. פרטיכל ישיבת מרכז מפא"י, 7.12.1938 (ההדגשה שלי).

הסתבר לנו אחרי המלחמה האחרונה, ש"חשבון ההיסטורי
של עם ישראל" — אשר לפחות מאז מלחמת ששת הימים
חיינו בהרגשה כי הוא מובטח, ואיש-איש יכול לדאוג לחשבונו
הפרטי: החומרי, הקרייריסטי, חשבון הרווחה והנוחיות —
עדיין אינו מובטח, והתנהגותנו, כפרטים וכציבור, צריכה להמ-
שך להתכוון לאורו.

הדברים יכולים להיות מכוונים כלפי החברה כולה, אך על
אחת כמה וכמה הם מתכוונים לצבא, וצריכים להנחות אותו
כמסגרת המחנכת את הנמצאים בתוכה.

* * *

באשר לדרכי החינוך בצבא. עם כל ההערכה לחשיבותם של
סמינרים על ציונות, סימפוזיונים המציגים גישות שונות
ליהדות, סימולציות של עמדות בסכסוך הישראלי-ערבי, ודיו-
נים על בעיות החברה והכלכלה במדינת ישראל, אין אלה
מייחדים את הצבא ואת החינוך בו, וניתן לקיימם גם בכל
מיני מסגרות אחרות. עיקר כוחו של הצבא כגורם מחנך הוא
במשטר החיים הקיים בו, ובדוגמא שמשטר חיים זה מציב
בפני האנשים הנמצאים במסגרתו, ובראש וראשונה דוגמתם
האישית של מפקדים — מפקד זוטר לפקודי הישירים, ומפקד
בכיר (ולכן מפורסם) לקבוצות גדולות יותר בצבא ועד לצבא
בכללו. כאן עלינו לרדת מהספירה של שאלות אידיאולוגיות
וביוריים תיאורטיים לספירה של חיי יום-יום ושל השיגרה.

צבא, הרואה עצמו צבא יהודי, צריך שיהיה בו תוכן יהודי.
אינני מתכוון דוקא ל"שולחן ערוך", או לפקודות המטכ"ל
שהרבנות הצבאית מופקדת על ביצוען, או לאיזה שהוא תוכן
אחר המוגדר בצורה נוקשה; אבל ברור לי שללא תוכן יהודי,
המותאם למנטליות החילונית שלנו, וללא משמעות לחגים,
שבתות וכו' מעבר לחופשה או למנוחה מעבודה, יהיה הצבא
פגום ולקוי בחסר; ובצורה כלשהי, שקשה לי להגדירה או
אף להצביע עליה, יתבטא הדבר גם במוטיבציה של המשר-
תים בו.

צבא שהאויב שלו הוא ערבי, אינו יכול שלא לקבוע נורמות
של התייחסות לצד הערבי שבסכסוך, לא רק בדרך של קביעות
מופשטות או הטפה לאי-שנאה, אלא בקביעות נורמות של הת-
נהגות יום-יומית הבאות למשל לידי ביטוי בעמדה כלפי
"התיידדות" (fraternization) עם חיילים מצריים בחורשות
מנגו באפריקה או במחסום הגידי, או עם פלשתינאים בחברון
ושכם, קבלת שירותים מהם ומסחר איתם.

צבא שמתיימר "להיות" את בעיותיה החברתיות של ישראל,
ובמיוחד את הבעיה המכונה "הפער החברתי", אינו יכול
להתעלם מקיומם של פערים בשורותיו. צבא, המגנף לחייליו
ציוד שווה, צריך לקבוע גם גבולות להכנסת הבדלים ברמת
החיים האזרחית לשורותיו בדלת האחורית, בדרך של החזקת
רכב פרטי על-ידי אנשי חובה ומילואים ואמצעים דומים; ולהי-
לחם בחדירת הפינוק המאפיין את חברת השפע לשכבותיה. אין
הוא יכול גם להרשות לעצמו, ולא רק מטעמי "פער חברתי",
הבדל גדול מדי בין תנאי קרון המפקד לתנאי אהלי החיילים,
או בין לינה במלון מפואר של קצינים בכירים, ללינה באכסניות
קציני העיר של החיילים והקצינים הוותיקים. אין הוא יכול להר-
שות לצמתות להיות מוזהה בטורי הרכילות למיניהם עם שכבת
ה"נובו-רישים" והפסיבדו-בוהמה של החברה הישראלית.

צבא הרואה עצמו ציוני אינו יכול להסתפק בהשתלבות סמי-
נרית בפסטיבל "אני ציוני", אלא צריך להיות במשטר חיים
של שליחות מצד האנשים ותביעה מצד המסגרת — שליחות

נוער השוליים - אתגר לקציני צה"ל

כוללנית ובלתי-סלקטיבית, ותביעה כוללת, בלתי-סלקטיבית ושאינה מתפשרת.

משטר חיים כזה מחייב את הצבא להתמודד עם הערכים המקור-בלים היום בחברה האזרחית אשר אינם עולים בקנה אחד איתו. אני מתקומם נגד הטענה, כאילו הצבא הוא בכוחה של החברה, ולכן אינו יכול להתמודד עם התהליכים המאפיינים אותה. יש בצבא מסגרת ותנאים המאפשרים בהחלט להנהיג בו משטר ונורמות אחרות, אם רק חושבים שהנהגת משטר כזה חשובה להשגת מטרותיו של הצבא ושווה את המאמץ שיושקע בה; והבעיה אינה של יכולת אלא של הערכת החשיבות והנכונות למאמץ. בסופו של דבר אני חושב שהנהגת משטר חיים כזה תעשה את הצבא לצבא טוב יותר, את המפקדים והחיילים לטובים יותר, ואין הצבא צריך ורשאי להתחמק מהתמודדות כזאת! אם מרפסות תל אביב מלאות משחקי קלפים בערבים, אין זו סיבה שבצבא ישחקו בקלפים. אם "בחברה" מרמים, משקרים, גונבים — עדיין לא מתחייב מכך שדברים כאלה חייבים לקרות גם בצבא. אם בחברה האזרחית יש ראוותנות — אין זה הכרחי שבצבא יחכו אותה. אולי להיפך — הצבא צריך לשמש דוגמה הפוכה, דווקא מפני שמגיעים אליו אנשי החובה והמילואים, והם יכולים לראות שהדברים אינם חייבים להתנהל כפי שהם מתנהלים בחברה האזרחית.

יש לצבא סמכות וכלים לכפות את פקודותיו, ובאמצעותם את סולם הערכים שיציב לעצמו. אין זאת אומרת שהדבר פשוט; צריך לשם כך, להתמודד עם השקפות עולם מתירניות, להציב להן אלטרנטיבות ולחנך לאורן. ולחנך פרושו קודם כל להאמין בהן ולהתנהג בהתאם להן.

* * *

"להתנהג" מביא אותי לסיים בעניין הדוגמה האישית. אנו דנים על הדוגמה האישית בהתייחסות לשכבות הפיקוד הנמוכות דווקא. אני חושב שהבעיה שלנו אינה מתחילה בשכבות הפיקוד הנמוכות, אלא דווקא בשכבות הבכירות. אי-אפשר לבוא בטענות לדוגמה האישית שנותנים מ"כים, מ"מים ומ"פים בהיעדר דוגמה אישית של מפקדים בכירים — בין אם זה במלחמה ובין בהתנהגות יום-יומית: יחסי אנוש, קולגיאיות, יושר (integrity), צניעות, התנהגות מוסרית, ודפוסי התנהגות נוספים רבים, וכמו כן כל מה שקשור בהתנהגות לפי הדפוסים המחייבים בצבא — פקודות קבע, נוהלי עבודה, תורנויות וכד'. הדוגמה האישית בהתנהגות כשלעצמה אינה מספיקה; צריכה להשלים אותה תביעה אישית להתנהגות כזאת מאחרים, תוך שימוש בסמכות שמקנה המעמד בהירארכיה הצבאית. נקודת הכובד היא בראש הפירמידה ההירארכית; ואם שם לא תיתפסנה נורמות כמחייבות, ואם שם לא תוכר חשיבותם של ערכים, אין לצפות שהדברים יתגשמו או ייתפסו כמחייבים מן הקודקוד ומטה.

צבא, התובע מאגשיו את הקרבן העליון במלחמה, יכול ורשאי לתבוע מהם ויתורים קלים יותר בחיי היום-יום והשגרה, כדי שישגי באופן טוב יותר את מטרותיו במלחמה. על שלושה דברים צווה אדם מישראל שיהרג ואל יעבור; אולם "בשעת השמד" — דהיינו בעיצומו של מאבק — "אפילו על ערקתא דמסאנא"*. הבה נכיר בכך, שהשעה היא "שעת שמד", ואנו עומדים ונאבקים על גורלה, עתידה ועצם קיומה של המדינה כמכשיר הבא להבטיח את המשך קיומו של העם; ועלינו לחיות ולוותר כך, שנהיה ראויים לזמנים בהם אנו חיים, ולא להסס לתבוע זאת גם מהסובבים אותנו.

* שרוד נעל — דבר פעוט, קל ערך.